

УДК [82.091:81'255.4(=16)]821.161.2 Шевченко

Г. І. Шевченко

ОЛЕКСАНДР БІЛЕЦЬКИЙ
ПРО ЛІТЕРАТУРНУ СПАДЩИНУ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КОНТЕКСТІ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР

На матеріалі перекладів спадщини українського поета розглянуто міжнародний аспект поезії та прози Кобзаря й висвітлення цієї проблеми академіком О. Білецьким. Шевченкознавчі праці О. Білецького займають важливе місце в компаративних пошуках ученого, виробленні методики вивчення матеріалу. Подібні дослідження творів Т. Шевченка відкривають прямий шлях до вивчення спільних закономірностей розвитку слов'янських літератур.

Ключові слова: переклад, рецепція, Шевченкознавство, впливи, порівняльний метод.

International aspect of the poetry and the prose of Kobzar and highlighting of this very problem by academician O. Beletskiy is studied on the material of translations of ukrainian's poet literary heritage. Research works made by O. Beletskiy take a dominant role in the compare academic research work, and developed methodology of the material study. Such investigations of Shevchenko's works are the basis for the study of more common conformity to the development of Slavonic literature.

Keywords: translation, reception, T. Shevchenko studies, influences, comparative, method.

Важливою ділянкою в наукових розвідках О. Білецького було вивчення творчості класиків української літератури, головним чином, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, Лесі Українки, І. Франка. Різноманітні праці вченого, присвячені митцям українського слова: «Тарас Шевченко» (1939), «Шевченко і західноєвропейські літератури» (1939), «Леся Українка і російська література кінця XIX – поч. XX ст.»

(1948), «Російська проза Т. Шевченка» (1948), «Панас Мирний» (1951), «Шевченко і слов'янство» (1952), «Іван Семенович Левицький (Нечуй)» (1956), «Поезія Івана Франка» (1958), – відзначалися глибоким проникненням у матеріал, конкретністю спостережень. Актуальними залишаються вони й нині.

У галузі шевченкознавства О. Білецьким було проведене глибоке дослідження перекладів творів Тараса Григоровича слов'янськими мовами (польською, хорватською, болгарською, сербською, чеською). Найвідоміші розвідки вченого з історії цього питання: «Тарас Шевченко» (1939), «Світове значення творчості Шевченка» (1951), «Шевченко і слов'янство» (1952) та маловідома й недрукована праця «Про переклади творів Т. Шевченка на інші слов'янські мови» (1961). Вони засвідчують неабиякий акцент ученого на широкому резонансі творів Кобзаря у слов'янському світі.

Так, розглянувши багатий фактичний матеріал, О. Білецький аналізує історію перекладів Т. Шевченка в Польщі, Чехії, Болгарії, Хорватії, Сербії. Більше того, спадщина Кобзаря, на думку дослідника, – важливий матеріал для вивчення історії слов'янства. Відомі діячі Польщі, Чехії, Болгарії, Хорватії не лише визнавали за українською літературою право на існування, але й захоплювалися її самотністю.

Справді, щоб переконатися в обізнаності Т. Шевченка зі світовою культурою та уявити рівень естетичної культури великого українського поета, недостатньо ознайомитися з його творами. На думку О. Білецького, слід вивчати славу Т. Шевченка поза межами України та його вплив на інші літератури. Твори Кобзаря перекладено всіма мовами Європи. Боротьба поета проти кріпацтва мала інтернаціональне значення та, ушляхетнюючи його поезію, через «справді гуманістичну ідейність» надавала їй універсального значення.

Безперечним залишається той факт, що в Польщі Т. Шевченка спочатку сприймали складно, суперечливо. Але поля-

ками було зроблено багато для вивчення та популяризації творів Кобзаря. Вони одними з перших почали перекладати його твори, інформуючи Західну Європу про нового великого поета.

Стає очевидним, що освоєння творчості Т. Шевченка інослов'янськими літературами відбувалося нерівномірно. Твори Тараса Григоровича перекладали, вивчали, поширювали в читацьких масах всюди, де тільки жили слов'яни. Письменники слов'янських країн були переконані в дієвості поетичного слова, намагалися змусити земляків усвідомити своє національне, соціальне та культурне призначення як нації. «Співзвучність багатьох поезій Шевченка, – пише О. Білецький, – з творчим інтересом кращих європейських письменників свідчить, що глибокі хвилюючі ідеї поета-революціонера були близькими передовим представникам світової літератури [...], бо Шевченко розумів, що боротьба проти царизму повинна розгорнутись в масовий народний рух, охопивши собою всі слов'янські і неслов'янські народи» [Білецький 1965, с. 261].

Інтерес О. Білецького до цих досліджень був викликаний двома причинами. Перша – це спроба осмислити місце літературної спадщини Т. Шевченка в контексті західних (польська, чеська) та південних (болгарська, хорватська) літератур. Із цією метою він звернувся до праць мовного, історико-літературного, культурологічного характеру. Друга – їх роль у духовному житті поляків, чехів, болгар, хорватів, зокрема в літературному процесі. Порушені О. Білецьким проблеми перекладу виникли не випадково. На наш погляд, з різних причин. Безперечно, перша з них пов'язана з вивченням світового значення творчої спадщини Тараса Григоровича. Подібно до багатьох слов'янських поетів, Т. Шевченко мав тісний зв'язок зі світовою культурою. Протягом усього свого життя він підтримував інтернаціональні контакти, вивчаючи культуру й духовне життя інших народів [Білецький 1961, с. 7]. Друга причи-

на – активне дослідження проблем міжлітературних взаємин і, у зв'язку із цим, художнього перекладу.

Як відомо з науково-критичної літератури, будь-який переклад може бути зумовлений як об'єктивними (конкретно-історичним каноном), так і суб'єктивними (поетикою самого перекладача) факторами. Якщо допустити ідеальний варіант – точний переклад, то, як зазначить пізніше Д. Дюришин, «ми матимемо справу з перевтіленням в іншу мовну систему всіх даних, які вміщує оригінал, що і буде головним завданням перекладача. Тоді оригінал буде єдиним джерелом інформації, а мовна система перекладу – єдиним кодом цієї інформації» [Дюришин 1979, с. 159]. Прикладом цього може стати начерк статті О. Білецького «Українська література серед інших слов'янських літератур» (1958), у якій учений звертає увагу на те, що на основі поєднання біографічних даних про спілкування поетів слов'янських країн та інтересів однієї слов'янської літератури до іншої цілком можливо створити необхідну картину зв'язків. На нашу думку, подібні дослідження та переклади творів Т. Шевченка відкривають прямий шлях до вивчення більш спільних закономірностей розвитку слов'янських літератур. Це дає підстави вести мову про літературну взаємність у межах літературних об'єднань і, урешті-решт, світовому літературному процесі. Про це писав О. Білецький у ґрунтовній праці «Українська література серед інших літератур світу» (1958): «Навіть славнозвісний “Кобзар” Шевченка в справжньому своєму вигляді довгий час був відомий тільки в зарубіжних виданнях, а російським українцям став відомим лише після 1905 року у виданнях, які потім конфіскувались і знищувались» [Білецький 1965, с. 11].

Художні досягнення українського народу як національні мають загальнолюдське значення, тому що поляки, чехи, болгари, серби, хорвати, читаючи того чи іншого українського поета, можуть відчутти себе на мить українцями (завдя-

ки Т. Шевченку, І. Франку, Лесі Українці та багатьом іншим). Створення необхідної картини зв'язків цілком можливе на основі поєднання біографічних даних про спілкування поетів слов'янських країн та інтересів однієї слов'янської літератури до іншої. Кількість перекладів творів Т. Шевченка величезна. Простудіювати всі відгуки критики й установити, як сприймали Кобзаря в різних слов'янських країнах, – це завдання більш кропіткої, особливої роботи. Звісно, що ці переклади – багатий фактичний матеріал для спостережень за процесами художньої рецепції та інтерпретації творів Т. Шевченка.

Подаємо частину оригіналу статті О. Білецького «Про переклади творів Т. Шевченка на інші слов'янські мови» [ЦДАМЛМ України]: «...він видає збірку Шевченкових перекладів, – що містить 25 поезій. У своїй передмові Горжалчинський шукає “виправдання” “Гайдамакам”, історичному минулому України, минулому, що повинно було привести народ до масових повстань проти польських і українських поміщиків. Аналізуючи ліричні поезії Шевченка, які “назавжди лишаються прекрасними квітами степової поезії, повними любові і віри”, Горжалчинський захоплюється високими ідеями, висловленими в них, красивою поетичною формою, в яку ті ідеї прибрано.

У 80–90 роки ХІХ століття oprіч перекладів Совінського, Людомира, Шумського, Грудзінського, друкуються в польській пресі статті і рецензії на твори Шевченка, а в 1911 і в 1914 рр. статті ювілейного характеру. Між іншим, до статті, що була надрукована в 1911 році в журналі “Світ слов'янський”, подано цікаву репродукцію – малюнок олівцем – “Шевченко на засланнях поміж своїми товаришами – поляками”. В другій половині ХІХ і на початку ХХ ст. на польську мову перекладено третину поезій Шевченка, багато з них по кілька разів.

Пошаною і любов'ю народних мас, оточене ім'я Т. Г. Шевченка в Чехо-Словаччині. Ще за життя поета виходять у світ переклади його поезій чеською мовою. 1860 року чеський

поет Йосиф Первольф пише статтю “Тарас Григорович Шевченко” і разом з своїм докладом поеми “Іван Підкова” – друкує в ж. “Картини природи”, що його видавав відомий чеський письменник Ян Неруда. Того ж року в № 102 “Празьких новин” друкується реферат про українську літературу, в якому розповідається і про творчість Т. Шевченка. Автором реферату був Вацлав Дундер. Цей же автор в 1872 році в ж. “Освіта” друкує спеціальну розвідку про життя й творчість українського поета. 1866 року в ж. “Квіти” друкується велика стаття “Тарас Григорович Шевченко – поет України” Емануїла Ваври, який так же публікує свій переклад “Тополі”. В 1870 році в ж. “Світогляд” подано переклад Йосифа Коллара – “Послання Шафарикові”, а в ж. “Картини природи” – п’ять Шевченкових творів в перекладі проф. Карла Худоби. В 80-х роках чеською мовою перекладали Ян Гудес /“Іван Підкова”, “Гамалія”, уривки з “Гайдамаків”/, Фр. Халупа /“Катерина”, “Наймичка”, “Вечір”, “Хустина”/, Алоїз Дурдін, Тибер Гельцелет, Йосиф Бродельський, Рудольф Покорний й ін.

Наприкінці 90-х років відома чеська поетеса Ружена Ясенська на замовлення Чеської Академії підготувала “Збірник поем Т. Г. Шевченка”. Відомо, що Іван Франко, який рецензував для Академії цей збірник, дав високу оцінку перекладам Р. Ясенської. Редагував і видавав збірник Ю. Верхіцький. 1900 року виходить у світ нова книга Шевченкових творів у перекладі Ружени Ясенської, цього разу під керівництвом літературознавця Фр. Гжегора. Переклади Р. Ясенської є кращими і майстернішими перекладами Шевченка чеською мовою, найбільш точно передають форму й стиль Шевченкового віршу, глибину соціального змісту творів. Пізніше перекладали Шевченка Павла Матернова, Ф. Тихий, Йосиф Пелішко, Ярослав Виплал. 1946 року у Празі видавництво “Свобода” видало великий збірник перекладів поем Т. Г. Шевченка під назвою “Було колись на Україні”. Збірник містить 6 ре-

продукцій портретів Шевченка, передмову відомого чеського ученого Зденка Неєдли та 29 поем Тараса Григоровича. Друге видання цієї книги містить вже 45 поем Шевченка в перекладах Я. Турчек /23/, Здени Нелісової /12/, та М. Марчанова /10/.

Під впливом творчості Шевченка чимало власних творів написали й відомі словацькі поети – Ботто /поему “Смерть Яношика”/, Губан-Воянський /поему “Самсон”/ та інші.

Перекладали твори Шевченка й на сербську мову. Мілован Глішич переклав “Причинну”, Андра Ніколіч – “Хустину” й “Заповіт”, Стоян Новакович – поему “Неофіти” й ін.

У 80-х роках ХІХ століття хорватський поет Август Харамбашич окремою книжкою видав 8 поем Шевченка: “Причинна”, “Тополя”, “Катерина”, “Наймичка”, “Невольник”, “Петрусь”, “Неофіти” і “Гайдамаки”. Крім цих перекладів, Харамбашич надрукував велику розвідку про життя і творчість Т. Г. Шевченка. Хорватський поет і громадський діяч приєднується до відомої вже тоді в літературі оцінки Шевченка як геніального народного поета, що стоїть поруч Пушкіна і Міцкевича. Особливо високу оцінку дає він “Гайдамакам”, “Неофітам”, в яких Шевченко виступає поетом високої культури і світового значення, захоплюється провідними думками з “Никити Гайдая” і післямови до “Гайдамаків”.

Через десять років після того Харамбашич перекладає ще дванадцять ліричних поезій Шевченка і друкує їх в журналі “Нада” /“Надія”/. В примітці до перекладів, уміщених 1-го травня 1809 р. “Наді” Харамбашич писав: “Тарас Григорович Шевченко є найбільший український поет, та як народний поет, найбільший між поетами усіх “Слов’ян”. Його “Думи” переконливо доводять, як досконало умів він хвилювати найглибші струни народної душі” [Киевская старина 1809, с. 30].

Крім Шевченкових творів, багатьох рецензій, статей і досліджень /зокрема блискучих виступів Добролюбова і Черни-

шевського/, присвячених творчості поета, які від 1840 року і подалі інтенсивно друкуються в Росії, – вихід “Нових стихотворений Пушкина и Шевченка” у Лейпцигу (1859), “Кобзаря” із спогадами Костомарова, Тургенева, Половського і Мікешина у Празі /1876/, “Кобзаря” у Женеві /1878/, Львові /1867, 1878, 1880, 1883, 1884, 1893–1898/, реферат про українську літературу М. Драгоманова на міжнародному конгресі у Парижі /1878/, що з ним був обізнаний Карл Маркс, та інші деякі видання того часу /історико-літературні праці А. Пипіна, М. Петрова, Ів. Франка/ – сприяли широкому розповсюдженню творів Шевченка на Заході».

Живим зв'язком між болгарською і українською літературою став Тарас Григорович і для болгарського народу. Нова болгарська література формувалася під впливом найпередовіших українських і російських письменників та розвивалася, переймаючи визвольні демократичні ідеї. Ідея слов'янської єдності, вірного, щирого співробітництва болгарського та російського народів пронизувала твори кращих болгарських письменників.

«Геніальний син українського народу був близький усім народам, насамперед, слов'янським. Український поет був видатним слов'янським мислителем, провісником волі і братерства народів у єдиній, великій сім'ї, “сім'ї вольній, новій”... Ще 1841 року в післямові до поеми “Гайдамаки” він писав: “НЕ-ХАЙ ЖИТОМ-ПШЕНИЦЕЮ, ЯК ЗОЛОТОМ, ПОКРИТА, НЕ РОЗМЕЖОВАНОЮ ОСТАНЕТЬСЯ НАВІКИ ОД МОРЯ І ДО МОРЯ – СЛОВ'ЯНСЬКА ЗЕМЛЯ”. Співзвучність багатьох поезій Шевченка з творчим інтересом кращих європейських письменників свідчить, що глибокі хвилюючі ідеї поета-революціонера були близькими передовим представникам світової літератури, а загальнолюдські проблеми “Кобзаря” – лишались найактуальнішими питаннями людського суспільства, в його епоху насамперед.

Творчість Т. Г. Шевченка мала великий вплив на активізацію визвольних рухів слов'янських народів, на демократизацію їхніх тем і завдань. Як і російські демократи, Шевченко розумів, що боротьба проти царизму й кріпосництва повинна розгорнутись в масовий народний рух, повинна охопити собою всі слов'янські і неслов'янські народи, в серцях яких є любов до волі, ненависть до тиранії.

Тим-то й звертаються вони – найбільші світочі людського духу – “мислителі й герої” (М. Бажан, поема “Безсмертя”) до всіх народів. Тим-то й линуць до них, виразників цього сильного духу, незламної волі і найблагородніших прагнень – їхні народи. Ті народи завжди з вдячністю приймають твір живої і правдивої думки, чистого і гарячого серця.

Такою життєдайною силою і для слов'янських народів південного заходу, зокрема для БОЛГАР, був безсмертний “Кобзар” Тараса Шевченка.

Багато століть вільнолюбивий болгарський народ був під тяжким гнітом турецьких султанів і німецьких “місіонерів” – колонізаторів. Лише з 1878 року, після визволення від турецького ярма, від політичного й економічного засилля турецьких і грецьких поміщиків, Болгарія починає творити власну державу. На допомогу їй прийшов російський народ, його армія й полководці. Протягом всього ХІХ століття багато представників болгарської інтелігенції навчаються в середніх і вищих школах Москви й Петербургу, Києва й Одеси. Вони знайомились з кращими творами російської художньої літератури і їх уславленої революційно-демократичної критики й публіцистики.

“...Это факт, – писав в одному листі М. Драгоманов, – что на западных славян русская литература имеет более европейзирующее влияние, чем даже немецкая. Последняя в духе сво-

ем очень узка и консервативна и плодит у славян именно бюрократов, русская... больше расширяет мозги и обращает к демосу. Это факт, что сербы, болгары и даже поляки, учившиеся в России больше прогрессисты и демократы, чем те, что выучились только у немцев”.

Краща частина болгарської інтелігенції не тільки захоплювалась творами російських авторів, їхніми визвольними думками, революційними ідеями, а й активно пропагувала їх на півдні Європи. Для тієї інтелігенції Шевченко був найулюбленішим поетом, ідейним провідником. У Москві, Петербурзі, в Києві вони здобували широку соціально-політичну освіту, яка відкривала їм шлях до шевченківського “Кобзаря”. “Кобзар” став одною з кращих книг у Болгарії. Ряд українських видань 50–60 років XIX століття – народні оповідання М. Вовчка /1857, 1862, 1865/ і “Кобзар” Шевченка /1860/, альманах “Хоста” /1860/ і журнал “Основа” /1861–68/, фольклорні й етнографічні збірники того часу – також були відомі представникам тієї болгарської інтелігенції, що жила в Росії і з інтересом ставилась до української культури.

Отже, не дивно, що вогненна проповідь українського поета – проповідь боротьби за національне й соціальне визволення народів від самодержавно-кріпосницького деспотизму – була близькою болгарському народові. Вона відкривала болгарам очі на їхніх справжніх ворогів – турецьких колонізаторів, греків-фанаристів /експлуататорів/, на власних чорбаджіів /поміщиків/. Вона здіймала полум’я гніву й ненависті до душителей болгарського народу – султанської Туреччини й німецьких семінарів. Та проповідь щиро й палко закликала болгарський народ до всенародної боротьби з жорстоким ворогом за свої законні права, за свою волю й незалежність. Під впливом найпередовіших російських і українських письменників формувалась і розвивалась перейнята визвольними демократичними ідеями, нова болгарська література. Її осново-

положниками були – Ксенефонт Жінзіфов, Любен Каравелов і Петко Славейков.

Перший, хто відкрив болгарам сторінки «Кобзаря», був поет Ксенефонт Райко Жінзіфов /1838–1877/. Двадцятирічним юнаком він їде до Одеси і вчиться там в духовній семінарії. Наприкінці 1858 року Жінзіфов студент Московського Університету. Разом з А. Каравеловим він видає у Москві журнал “Братський труд”, в третьому томі якого друкується перший переклад Шевченка на болгарську мову “Єретик” /“Послання Шафарикові”/. В четвертому томі цього журналу Жінзіфов пише: “Візьміть наші /болгарські/ народні пісні й подивіться які гарячі сльози проливали і досі проливає Болгарія, які люті й отрутні болі перетерпіла та ще терпить “сіромаха Болгарія”” (“Гусяр” Тараса Шевченка” преведе от малоруски, 1866 р., Москва).

У 1868 році у журналі “Общи труд” /№ 3/ Жінзіфов вдруге друкує переклад поеми Шевченка “послання Шафарикові”. В 1870 році в журналі “Свобода” /№ 35/ поет перекладає уривок з поеми “Гамалія” – “У туркені по тім боці”. В 1871 році в журналі “Читалище” /№ 15/ друкуються болгарською мовою в перекладі Жінзіфова “Минають дні, минають ночі” та “І день іде, і ніч іде”. У тому ж журналі: /№ 23/ того ж року вміщено другий його переклад – поему “Наймичка”. У 1873 році в журналі “Читалище” /№ 12/ за підписом Жінзіфова знаходимо “Причинну” та “Ой три шляхи широкії”. За три роки до смерті поет перекладає на болгарську мову “Чого ти ходиш на могилу”, “Вітре буйний”, та “Ой чого ти почорніло” і друкує їх у болгарському журналі “Вік”.

В перекладах Шевченка на болгарську мову Жінзіфов обережно ставиться до тексту першотвору, нічого не змінює, не прикрашує. Він прагне зберегти форму шевченкових поезій, їх народнопісенний лад і ритм, щоб такими донести їх до свого читача.

В своїх власних творах Жінзіфов теж не раз звертається до ідей і мотивів українського поета, передусім до соціально-політичних мотивів його творчості. Жінзіфову, його кращим сучасником, як і пізнішим багатьом болгарським поетам і прозаїкам, близькою і рідною була гаряча й пристрасна любов Шевченка до Батьківщини, до трудового люду, до виборюваної волі, гнів і ненависть до гнобителів і тиранів. Адже султанська Туреччина була такою ж тюрмою народів на півдні, як царська Росія – на півночі. Багатомільйонні маси болгар, сербів, македонців, словенців та ін. стогнали під тяжким подвійним – соціальним і національним гнітом турецьких султанів, “чужих” і “своїх” фанаріотів і чорбаджіїв – купців і поміщиків.

Багато суголосного має, наприклад, вірш Жінзіфова “Плач по роден край” з віршом Шевченка “А. О. Козачковському”, писаний на засланні, в Орській кріпості, де для невільників “часи літами, віками глухо потечуть” і поет не раз “кривавими сльозами” омочить свою постелю. Поет (Шевченко) виявляє глибоку тугу за рідним краєм, за милою Україною, за волею, яка десь... “до Миколи заблудила”. Ці ж мотиви цікавлять і Жінзіфова.

У Шевченка

Неначе злодій, поза валами
В неділю крадусь я в поле
Талами вийду понад Уралом
На степ широкий, мов на волю.
І болящее, побите
серце стрепенеться...

У Жінзіфова

Как тежко, друг ари, как тежко
В тая далечна чужбина...
Как цвete се суши в градина,
Как бистра вода не извира,
Так младо в тая чужина
Без время се суши, умира...

Глибоко-інтимний, ніжно-елегійний або гнівно-висловлений, суворий і мужній спів волі, давно очікуваної, омріяної і виборюваної в мстивій і запеклій боротьбі з ворогом; гаряча, пристрасна і дужа любов до Батьківщини, до свого краю і людей, поєднана з палким чуттям дружби народів і спільного єднання їх в боротьбі за кращу долю – все це, що «вщерть»

сповнює поезії Шевченка – не могло не вплинути через них на кращих поетів і письменників слов'янських літератур. Не лишилися поза тим впливом і видатні письменники болгарської літератури, а з них перший – Ксенофонт Жінзіфов.

В 1870 році Жінзіфов написав оповідання “Червона троянда”, пройняте жадобою помсти гнобителям, закликами до боротьби за права й інтереси болгарського народу. Відомо також, що Жінзіфов поділяв деякі ідеї Кирило-Мефодіївського братства, про яке чув ще в Росії, палко обстоював ідеї слов'янської федерації.

Найширше відбився вплив Шевченка на творчості другого видатного болгарського поета і прозаїка – Любена Каравелова /1837–1879/. Той вплив не обмежувався перекладами з Шевченкових творів; майже половина власних поезій і оповідань Каравелова була навіяна ідеями й мотивами українського співця.

Каравелов, як і Жінзіфов, здобув вищу освіту в Москві, в якій прожив десять років /1857–1867/. У Москві під впливом творів Герцена, Чернишевського, Добролюбова і Шевченка формулювався демократичний світогляд письменника. Саме там він здобув соціально-політичну підготовку для широкої демократичної діяльності на користь болгарському народові. Повернувшись з Росії, Каравелов живе в Сербії /Белград/, а потім у Румунії /Бухарест/. Він стає одним із визначних керівників болгарського національно-визвольного руху, очолює болгарський революційний комітет, редагує газети “Свобода”, “Независимость”, журнал “Знание”. Каравелов приймав участь у болгарських повстаннях, що сприяли російській армії 1878 року визволити його країну від турецького поневолення. Ідеї болгарського письменника-патріота пройняті духом єдності й братерства слов'янських народів у боротьбі проти турецьких і німецьких загарбників. Він завжди об-

стоював щирий союз болгарського народу з російським. Їхня давня дружба пояснюється не тільки значною спільністю походження та мовною близькістю, але й багатовіковими культурно-економічними зв'язками східно-слов'янських народів, що йдуть від часів Київської Русі. Каравелов розумів, що воля й незалежність Болгарії може бути здійснена й гарантована лише з допомогою російського народу.

Справді, історія вже двічі ствердила думки болгарського письменника: вперше 1873 року, коли російська армія визволила болгар спід турецького ярма. А вдруге – 1944 року, коли Радянська армія визволила землі слов'янські від німецько-фашистських варварів.

Для Л. Каравелова – Шевченко, з творами якого він познайомився в Росії й на Україні, був найулюбленишим поетом, справжнім ідейним провідником. Болгарський поет приїхав в Росію тоді, коли Шевченко повертався з десятирічного заслання /1857 р./ в час розквіту найбільшої слави поета-революціонера. Він був свідком щирого і урочистого прийому, що його влаштувала українському поетові передова російська, українська, польська та інших національностей, громадськість на шляху його подорожі від Новопетровська до Петербурга, а потім до Києва.

“Над Тарасовою головою зійшла нова зоря... Його тепер Петербург не знає де й посадить, чим приймать...” – з радісним хвилюванням згадували відомі і знамениті російські письменники, критики і публіцисти, художники, актори і композитори – люди різних ідейних і творчих напрямів – високо цінували незламну моральну силу, хвилюючу поетичну велич геніального українського співця.

До цього, далеко неповного хору друзів і співчуваючих, крім українців, поляків, грузин, чехів, від болгар – слідом за Жінзіфовим – одразу ж приєднав сміливий голос Любен Каравелов. Його захоплення Шевченком було дуже велике. Крім невеликих

ліричних поезій, Каравелов перекладає і більші твори – поеми Шевченка, друкуючи їх в болгарській емігрантській пресі.

Так, наприклад, в 1870 році в журналі “Свобода” /№ 44/ Каравелов містить переклад поезій “На що мені чорні брови” й “Породила мене мати”. В 1871 році в тому ж журналі /№ 1 і № 17/ він друкує переклад уривку з поеми “Єретик або Іван Гус”, та переклад вірша “Тече вода в синє море”. В 1873 році у журналі “Училище” /№ 13–14/ друкуються його переклади “Учітеся брати мої” та – “Я ридаю, як згадаю”.

Перу Л. Каравелова належить і переклад поеми “Неофіти”, зроблений прозою, без ритму і рим. Перекладач користувався коментаріями, написаними до поеми його другом І. Г. Прижовим, відомим російським революціонером, етнографом і публіцистом, що у 1870 році був засуджений в справі гуртка Нечаєва¹.

Працюючи над перекладами творів Шевченка, болгарський поет користувався оригіналами з “Кобзаря” /1860 р./ та з “Основи” /1861–1862 рр./. Майже в усіх творах Каравелов прагнув точно, буквально передати, коли не слово в слово, то рядок в рядок, шевченкові поезії. Він не без успіхів досягає цього, дарма, що іноді шевченківські рядки суперечать болгарській синтаксі.

Ось приклад перекладів Шевченка на болгарську мову у Любена Каравелова.

У Шевченка

Тече вода в синє море
Та не витікає;
Шука козак свою долю,
А долі немає.

/“Тече вода в синє море”/

У Каравелова

Тече вода в синьо море,
Назад не се връща;
Тръси казак свойто щастие,
Нигде го не сроща.

Та найбільше впливав Шевченко на власні поетичні й прозові твори Каравелова. Саме цей болгарський письменник найближче став до українського поета-революціоне-

ра, найорганічніше сприйняв не тільки форму, композицію, й сюжети його поезій, а й глибину ідейного змісту творів “Кобзаря”».

Так, згадана нами поезія «Нащо мені чорні брови» відбилася на трьох віршах болгарського поета.

«У Шевченка

На що мені чорні брови,
На що карі очі,
На що літа молодії,
Веселі дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають

Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линияють
Серце в'яне, нудить світом,
Як пташка без волі...
На що ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити...

У Каравелова

Черни очи, бяло лице,
Защо сте родени,
Кой ще назе да цалуне,
Кой ще да ви милва
/Перераховуються можливі женихи:
старий турчин, невірний грек,
скупий болгарин –
усі вони дівчині недовподоби/.

II. Тънки вежди, черни очи
Защо ста ми вие,
Кога не ще моито сърце
Либе до добие?
Мислех и аз на тоя свет
Юнак да прагърна...
Излъгах се. Що да права?

III. Вити вежди, черни очи
Що сте нажалени,
Радвайте са дорде то сте
Млади й зелени.

Помітно позначились на поезії Каравелова тема і мотиви шевченкового віршу “Тече вода в синє море”, хоч в болгарського поета вони знайшли інше розв’язання.

У Шевченка

Сидить козак на тім боці, –
Грає синє море...
...Плаче козак...
...А дума говорить:

У Каравелова

Там горе над скалите
Под дърво зелено
Седи момоче голорабо
Тъжно нажалено:

– Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?

И мисли дълбоко
За своите мили гори,
И поле широко
За баша си, за майка си
И оше за нещо,
Ксето е той оставил
Не любил горешо.

Трагічний кінець шевченкової поезії Каравелов змінив на ідилію: після дворічних заробітків юнак повертається до своєї коханої.

Наслідуючи шевченковий “Заповіт”, Каравелов написав свій, певною мірою, аналогічний твір.

У Шевченка

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

У Каравелова

Когда умра, на копей ме
Между мъртви люди, –
Гдето няма борба, живот, –
Тяжко ще ми бъде.
Закопей ме край Дунава
В лозята свищовски,
Грето цъвтат цветя, трaви,
Всякакви овошки...
Кого вейне тихи ветрец,
Кога шумти Дунав,
То тогава аз ще кажа:
“Сега не съм мъртав”...

Болгарський поет пише, щоб по смерті його не ховали там, де живуть пасивні, без страждань і боротьби люди. Він хоче бути там, де вир і боротьба, щоб було чути, як тужить Дунай біля міста Свищова, щоб з могили поета дівчата збирали квіти і плели вінки борцям-патріотам.

Вірш “Сбирайте са” є наслідування “Тарасової ночі”. Болгарський народний співець скликає до гурту хлопців та дівчат і співає їм про долю Болгарії.

У Шевченка

На розпуті Кобзар сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата
Як мак процвітає...

У Каравелова

Сбирайте се, моми, булки
И млади ергене:
Да чуєте барем една
Песен и от мене...
Събрахте са. Знайти сега,
Че моята песен
Невесели младо сърце...

Пісні українського кобзаря і болгарського співця починаються паралелізмом:

У Шевченка

Встає хмара зза Лиману
А другая з поля:
Зажурилась Україна,
Така її доля.
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина...
/Розповідається про боротьбу
українського народу
проти польської
шляхти/;

У Каравелова

Слънце ярко, слънце светло
Зайди, помрачи са:
А ти, ясна месечинко,
Бягай, удави са!
Не светете на турскните
Кървави тирани...
/Розповідається
про героїчну загибель
організатора болгарських
визвольних повстань
Василя Левського/.

У творі “Било време” Каравелов наслідує шевченковського “Івана Підкову”.

У Шевченка

Було колись на Україні –
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю...

У Каравелова

Било време – българинът
Бил е господарин,
Повелевал на гърците,
Бил е свои стопанин.
/Розповідається
про славу болгарського
минулого/.

Далі в Шевченка дума-картина героїчних битв запорізького козацтва з ворогами України. У Каравелова пісня гусяря про подвиги болгарського царя Самійла. І, нарешті, слідом за Шевченком поет зображує сумну дійсність Болгарії.

У Шевченка

Минулося: осталися
Могили на полю.
Високії ті могили,
Де лягло спочити
Козацьке біле тіло.
Високії ті могили, –
Чорніють, як гори...

У Каравелова

Минало са, отишло е
Това старо време,
Остали са само мъки...
Днеска стоят натрупани
Българські гробове...
...Тамо, дека Самуйло
Забива байраци..

На поезіях Любена Каравелова позначився вплив і віршів “Думи мої, думи”, окремих риторичних звертань з поеми “Гайдамаки”.

У Шевченка

Думи мої, думи мої
Лихо мені з вами і
На що стали на папері
Сумними рядами?
/«Думи мої»/

У Каравелова

Сърце мое, сърце мое,
Що си нажалено,
Чегато си от есена
Слава усланено...

або
Сини мов невеликі,
Нерозумні діти і
Хто вас щиро без матері
Привітає в сіті
/«Гайдамаки»/

або
Деца мои, деца мои
Сиращата жадни,
Подужини, скъсани,
Мърщави и гладни!
Що стоите, що чекате...

З шевченкових поезій “Минають дні, минають ночі”, “Заросли шляхи”, “Минають літа молодії”, “Неначе степом” Каравелов запозичив ідею для свого вірша “Минуват дні”. Минають роки і часи, поет старіє, але одне не знає змін, не має краю – чужина й неволя.

У Шевченка

Минають дні, минають ночі
Минає літо; шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить...

У Каравелова

Минуват дни и години,
Преминува младостъ;
Главати си посребряна –
Ето ти и старостъ!...

У Каравелова знаходимо цілі рядки – тотожні або подібні до відповідних рядків в шевченкового “Минають дні”...

У Шевченка

Не дай спати ходячому,
Серцем замирати.
...Страшно впасти у кайдани
Умирать в неволі,
А ще гірше – спати, спати
І спати на волі.

У Каравелова

А пък вие българете
Непробудно спити.
Срам і укор! Живи хора
Же спат сън мъртвешки
И да влекат рабски живот.

Співзвучним з шевченковим “І широкою долину” вірш у болгарського поета: “Я не плачу”. Поети звертаються до подруг своєї юності і висловлюють глибокий жаль, що не побралися в молодості, дожили до важкого сумного кінця, “Я в неволі, ти – вдовою”. Від Шевченкового віршу “Не женися на багатій” Каравелов бере форму, синтаксичний лад, але дає свій оригінальний зміст.

У Шевченка

Не женися на багатій,
Бо вижене з хати...

У Каравелова

Я на земай, момиченце,
Дебед чорбаджия,
Защото е тся народ
Турски кседжия...

Розлука і радість зустрічі, розпач від зради і щастя би, молодості й кохання – численні спільні мотиви лірики Шевченка і Каравелова. Улюблений Шевченком народнопісенний паралелізм між природою і людським життям, широка інтонаційність мови, віршований народний розмір 8V+6V властиві й поезіям Л. Каравелова.

Так Шевченко глибоко полонив думи й почуття видатного болгарського лірика, палкого народного трибуна Любена Каравелова. Саме на ньому найширше та найглибше з усіх болгарських письменників другої половини XIX століття позначився могутній вплив творів “Кобзаря”. Це визнають також і болгарські літературознавці ². Одначе, звертаючись до глибоко національних і загальнолюдських тем і образів Шевченка, Каравелов не просто пересаджував їх на болгарський ґрунт. Він по-своєму наснажував їх актуальним змістом суспільного політичного життя Болгарії, її історією, побутом, рідною природою.

Любен Каравелов – перший болгарський письменник – професіонал і основоположник болгарської беллетристики. Його перу належить кілька десятків реалістичних статей та рецензій. Оповідання Каравелова, незважаючи на їхню розтягнутість та численні ліричні відступи, роблять на читача ще й тепер сильний вплив зображенням картин страждань і лиха народного. В деяких оповіданнях влучними гумористичними засобами – іронією і сарказмом – змальовується сите й беззмістовне життя болгарських багатіїв, поміщиків. І в прозі болгарського письменника знаходимо міцний вплив Тараса Шевченка.

Так, в оповіданні “Мъчник” Каравелов змальовує зустріч двох засланців, які, ніби брати, або давні друзі, один одному розповідають про свою долю. В цьому ж оповіданні є й інший шевченківський мотив: дівчина Драганка проти своєї волі опиняється в гаремі, де з туги й жалю божеволіє. Її коханий стає бунтарем, мститься за кривду, винищує насильників-турків.

В оповіданні “Стойчо” турецький паша безчестить дівчину Радугу. Вона занеджує, вмирає. Коханий стає гайдутиним / повстанцем/.

Отже і в прозі Каравелова – в деталях і в широких загальнотворчих концепціях, знаходимо вплив і суголосність з твора-

ми українського поета. Любен Каравелов – непримиренний ворог усякого самодержавства, бо воно, як говорить він, – “е основан на найгнусни подлостя і престъпления против чуждите нему народности, а същетака и проитив своя собствен. Монархията е съзаклятие против народного благосъстояние и против народна та свобода” (ж. “Съвременна България”, Софія, 1946 р. серпень-вересень, с. 10). Він палко ненавидить чорбаджіів /поміщиків/, які експлуатують трудящих і зраджують повстанців проти турецьких і грецьких гнобителів /опов. “Мъченик”/. Письменник вірить, що прийде день повної розплати з ворогом, день помсти кагам народу, “когато й чорбаджия, и владика, и турчин ше висат на една трипетлика” /опов. “Горчтва съдба”/. Герої Каравелова готуються до боротьби за волю й щастя болгарського народу, за його національне й соціальне визволення. “Цельта на нашето дружество е да помагане сиромасите и да защищаваме народът си от турските злодейця и от нашите едно родини кръвопийци, коите се наречат чорбаджие”. І далі: “Свободолюбие и народолюбие ся най нравственните начала нашия живот” /опов. “Богатия Сиромах”/. Не важко зрозуміти причин помітного впливу на Каравелова і другого українського письменника, “найталановитішого” /за визначенням Чернишевського/ з усіх белетристів післягоголівської епохи – Марка Вовчка. Каравелов переклав її оповідання: “Двоє синів”, “Невільниця”, “Кармелюк”, “Данило Гурч”, “Горпина”. Ніби перекликаючись з Чернишевським, Каравелов, у примітці до перекладу одного з оповідань української письменниці, пише: “Марко Вовчок – єдини от найдаровитите съврмени малорусски /украински/ поети” (ж. “Свобода”, 1871, 11 січня).

Деякі, до речі, болгарські дослідники, не применшуючи Шевченкового впливу на Каравелова, неповно зрозуміли цей обумовлений складним сплетінням спільності соціальних обставин, творчий процес у поетів. Це ж стосується і з'ясування

причин впливу М. Вовчка на Л. Каравелова³. Народність – ось основа спільності творів видатних письменників – українських і болгарських. Вона виявилась в доборі тем, образів, персонажів, в деякій подібності і стилю, поетичних засобів і форм. І в Марка Вовчка і в Л. Каравелова однаковий мотив – вдова і сироти. В обох розповідається переважно від першої особи, частіше від жінки, бо вона сама може краще розповісти про своє горе й жаль, про трагедію особистого життя. Мова оповідань Каравелова, де він не залежить від Марка Вовчка, інша – довгі періоди, риторичні відступи, полеміка. Це відрізняє твори Каравелова з народного побуту від його сатиричних оповідань і повістей. В оповіданні Каравелова “Горчива съдба” дуже помітний вплив вовчкового “Кармелюка”. Син бідної вдови, бачачи гірку долю його народу, тяжко засмутився. “Не е добро за нас да живем на тоя свят, тежко е на българете де на жи ят. Ние сме робове, ние сме скотове и повече нищо”. Він організовує чоту гайдутинів і веде їх на боротьбу проти чорбаджіїв за правду й волю. Проте повстанців переловлено і суворо покарано. Самотньою залишилась в тяжкому горі матуся-вдова.

Подібне до вовчкового “Кармелюка”, й інше оповідання Каравелова “Богатия Сиромах”. Письменник подає образ болгарського Кармелюка, який організував товариство для боротьби за волю й права народні, за те, щоб не було “нашите еднородни кръвопийци”...

Жива правдива дійсність, люди з убогими правами, але з чесними і благородними духовними інтересами, безмірно трагічне страждання жінок-кріпачок, дітей-сиріт – спільне для тодішньої української і болгарської дійсності, спільне і співзвучне для багатьох письменників того часу зокрема, Чернишевського, Некрасова, Шевченка, Вовчка і Каравелова. Протиставляючи експлуататорським класам справжнього героя своєї творчості – простий народ, підкреслюючи його горе, муки і страждання, прагнення до волі, до щастя й радос-

ті життя, – письменники голосно звали народ до помсти ворогам, до боротьби з гнобителями й тиранами на землі, до перемоги справедливості.

Говорячи про українські впливи на творчість Каравелова цікаво хоча б коротко згадати про деякий вплив на нього М. В. Гоголя. Так, наприклад, сюжет повісті “Как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем” деякою мірою позначився на оповіданні Каравелова “Българе от старо време”. Хаджі Ренчо і Лядо Лібен – сусіди й давні приятелі. Вони щодня ходять один до одного і в хаті, або на лавці в садку проводять чудернацькі розмови, виявляючи тим відмінність своїх характерів. Рушниця, про яку раптом знялась у них суперечка, була причиною гострого й остаточного розриву. Приятелі стають ворогами. Гоголівська тема й образи, манера розповіді, сатиричні засоби й ліричні відступи окремим місцям каравеловського оповідання надають характеру мало не трагедії. Як і Гоголь, Каравелов спочатку характеризує своїх героїв, перелічує риси й прикмети їхньої зовнішності, внутрішньої вдачі, сповнює твір легким гумором.

Таким Каравелов і в оповіданні “Богатия Сиромах”, де на початку твору автор характеризує дійових осіб Георги Пиперкова і Спиро Трантарът.

І Гоголь, і Каравелов характеризують своїх персонажів за методом порівняння – риси одного героя протиставляються відповідним рисам другого. Так, наприклад, гоголівську деталь, як І. І. і І. Н. запрошують один одного понюхати тютюну, Каравелов передає так: “Ако кихне Георги то Спиро почти сякога му говори – Нека Ви е на здраве, – а ако кихне Спиро, то Георги му казава само: “На здраве!””.

Знаходимо в Каравелова й деякі відгуки із “Тараса Бульби”. В оповіданні “Дончо”, воєвода, що гине під ударами ворогів, прощається з друзями: “Прощавайте, момчета, помнете про Дончо Войвода и отмъстете за неговата кръв”. Це ремініс-

ценція з “Тараса Бульби”: “Прощайте товарищи, – кричав он им сверху, – вспоминайте меня и будущей весной прибывайте сюда да хорошенько погуляйте”.

В оповіданні “Войвода” товариш спійманого ворогами повстанця, бачачи, як вороги тяжко катують його друга, вигукує до нього: “Умри, Първане, но аз ща отмста”... І він організовує нову чоту гайдутин, жорстко мстить ворогам.

Болгарський письменник шукав у російській та українській літературах таких ідей і форм, які в практиці визвольної боротьби його народу могли дати найбільш відчутний і корисний наслідок. Такий матеріал, що був породжений самодержавно-кріпосницькою дійсністю царської Росії, знайшов він у кращих творах російських авторів, а також в українській літературі, передусім у творах Тараса Шевченка й Марка Вовчка.

Багато десятиліть ці велетні багатостраждальної російської і української землі привертали до себе увагу не лише болгарських, а й інших європейських письменників. Благотворний вплив передових творів допоміг письменникам стати ближче до справжніх завдань та інтересів своїх народів, ширше і глибше розкрити їхні соціальні права, духовні потреби, розширити коло проблем, жанрів і лексичних форм у своїх національних літературах. Полум’яні борці за визволення рідного краю, за щастя і долю свого народу, талановиті поети, прозаїки – Ксенофонт Райко Жінзіфов і Любен Каравелов в значній мірі під тим благодворним впливом стали засновниками нової болгарської літератури, творцями її літературної мови.

За своїх ідейних провідників і натхненників вважали Чернишевського й Шевченка й пізніші болгарські поети Петко Райчо Славейков /1827–1895/ і Христо Ботев /1843–1876/.

В 1885 році в журналі “Периодическо Списание” друкуються три переклади шевченкових поезій: “Думи мої, думи”, уривок з “Перебенді”. І “Така її доля”. Їх переклав на болгарську мову відомий болгарський поет, прозаїк і перекладач, громадський діяч і педагог Петко Райчо Славейков. Як і власні поезії Славейкова – глибоко патріотичні пісні, близькі до фольклорних джерел, так і його переклади творів Шевченка, користувались заслуженою популярністю серед болгарського читача. Поет-демократ прагнув глибоко відтворити ідеї, художній задум, весь внутрішній зміст образів і творів Шевченка, щоб тим самим найкраще відповісти на нові зрослі вимоги, духовні запити і потреби свого народу.

Творчість Шевченка, його життя й діяльність були для Славейкова яскравим прикладом і зразком не лише великого народного поета, а й політичного борця за свободу. Це визнають і болгарські вчені, відомі дослідники слов'янських літератур⁴.

Ще вище піднісся в ідейно-політичному творчому розвитку талановитий болгарський поет і революціонер Христо Ботев. Виключений в 1865 році з одеської гімназії, в якій він навчався два роки, Ботев цілком віддається революційній боротьбі за визволення болгарського народу від турецько-султанського й поміщицького гноблення.

Вплив Шевченка, твори якого знав Ботев, міцно переплавлений в горні його невеликої творчої лабораторії⁵. Як і поезії Шевченка, поезії Ботева не тільки сильні своєю експресією і формою, своєю емоційністю й поетичністю. Вони пройняті глибокою революційною ідеєю боротьби за свободу поневолених і експлуатованих. Його публіцистична лірика – ясна думкою, сильна почуттям. Зазнаючи впливу поезії Пушкіна, Некрасова, Шевченка, вона поетично оригінальна, національно своєрідна. Улюблений образ поета – гайдутин – народний повстанець і політичний борець проходить через більшість його

творів. Цей образ у нього зігрітий ніжною і палкою любов'ю матері до сина-борця, революціонера /“На прощавание”, “Майце си”, “Гайдутин” й ін./.

В багатьох своїх поезіях Ботев малює гострі картини політичної і соціальної неволі трудящих, де –

грабят от народа гладен:
граби подъл чорбаджи,
за злото търговец жаден,
и поп с божа литургия.
А тиранинът върлува... /“В. Механата”/.

Він знає, що ... “докато народите бъдат разделени помежду си от императори, крале, князе, царе...до тогава не ще има щастие на земята” (ж. “Съвременна България”, Софія, 1946 р. серпень-вересень). Поет закликає до масового народного руху, до збройної народної боротьби проти царства тиранів і убивць.

Лъжа и рабство
На тая пуста земя царувата!
И като залог изрод в потомство
Ден и ноц – вечно тук преминува... /“Борба”/

Полум'яні заклики Шевченка – “Добре вигострить сокиру та й заходиться вже будить...” – стали, отже, бойовими лозунгами не лише для української, а й для інших демократичних літератур. Слідом за тими кличами в Росії й на Україні, Каравелов звертався до своїх співвітчизників у Болгарії: “Бери сокиру, мій брате, і бий і ти, якщо не хочеш, щоб тебе били!” (повість “Лончо”, ст. 164). Поет-революціонер Христо Ботев доводив народним масам: “Єдиний порятунок нашого народу – в Революції!” (Газета “Знаме”, 1875 р. № 1). Цій священній народній справі, – Ботев вірним був усім своїм життям і творчістю.

Як Каравелов та Славейков, Ботев теж – “глибоко шанував російський народ, вбачаючи в ньому непоборну силу, завдяки якій можлива успішна боротьба слов'янства за свободу

й незалежність. Він щільно був пов'язаний з кращими представниками і українського народу, цікавився його письменством"... (П. Тичина – "Христо Ботев" – "Літературна газета" 25.IV – 1946 р.) Своїми творами Ботев підніс болгарську поезію до рівня кращих творів світової революційно-демократичної поезії XIX ст.

Давній приятель Бакуніна і Нечаєва, автор знаменитої статті "Смешан Плач" (1871) про Паризьку Комуну, Революційному Комітетові якої в квітні 1871 року послав він привітальну телеграму ("Париж, Комітет Комуни. Братерське і сердечне поздоровлення від болгарської комуни. Хай живе Комуна і Революційні емігранти Хр. Ботев, Й. Попов" /ж. "Читалище", Софія, 1947, кн. 5, ст. 59), поет-революціонер Христо Ботев героїчно загинув на двадцять дев'ятому році життя в бою з турками. До нього самого стосуються сказані ним же слова: "Тоз, който падне в бой за свободу – той не умира!". Не диво, що болгарський народ великою любов'ю оточує ім'я Ботева – свого славного й вірного сина. Його іменем називались партизанські загони болгар і сербів в роки жорстокої німецько-фашистської окупації балканських країн. З цим ім'ям вільнолюбні болгари перемагали в боях за своє щастя і свободу.

О. М. Горький дав високу оцінку творчій і громадській діяльності болгарських шести-семи десятників – П. Славейкова і Хр. Ботева. Він писав: "Кожний з них мав право і з гордістю міг сказати про себе:

– Я – кровь и плоть народа своего!

– Я – мысль и сердце мощное его!"

(М. Горький. Статті 1905–1916 рр. с. 112)

Отже, як бачимо, ідея революційної руйнації турецько-султанської і дворянсько-поміщицької влади на землях Болгарії, ідея непримиренної боротьби слов'янських народів за своє національне й соціальне визволення – ці ідеї – що пронизують

кращі твори передових болгарських поетів і письменників 60–70-х років – в дуже сильній мірі розвивались в їхній творчості під впливом української й російської передової думки.

Після визволення від турецького гніту Болгарія ніби вдру-ге народжується. Розвивається її державність, культура, мистецтво, наука. До Шевченка тепер ставляться не тільки як до поета-борця за волю трудящих мас, як до великого протестанта проти кривд і неволі. На нього дивляться як на одного з геніїв слов'янства, поета і мислителя не лише українського, а й слов'янського, провідника ідей братерства і вольності народів землі. Його творчість здобувала широке загально-європейське визнання, заслужене міжнародне значення. Адже він, як скаже через п'ятнадцять років після його смерті відомий французький учений Еміль Дюран, “був настільки великим поетом, щоб слава його перейшла кордони його вітчизни і розійшлась по Європі” (ж. “*Revus de deux Mondes*” – Париж, 1876).

Не припиняються переклади шевченкових творів в Болгарії і наприкінці ХІХ та на початку ХХ століття. Про це слушно пише болгарський літературознавець Стефан Каракостов – “Тарас Шевченко обаче не е любим поет само на нашего нъзраджане и на нашата емиграция от турските рабство. Той е един от най – превежданите украински писатели у нас и след Освобождението” [Каракостов 1946, с. 8]. І це було так. Невипадково в цей час з'являється нова хвиля перекладів поезії Шевченка.

Так, наприклад, в 1895 році в журналі “Българска сбирка” /№ 7/ друкується переклад поезії “Вітре буйний” за підписом Івана Белева. В 1898 році у журналі “Ученически другар” /№ 9-10/ вміщено поезії “Думка” /“Тече вода в синє море”/, а в журналі “Живот” /№ 9-10/ – «ОЙ, ОДНА Я, ОДНА». Перекладачем їх був молодий поет А. Їхчєв. Друкуються нові переклади

шевченкових поезій письменником Іваном Вазовим і Теодором Влайковим, що мали значну громадську і літературну вартість.

Від 50-річчя з дня смерті поета /1911 р./ і до сторіччя від дня його народження /1914 р./ інтерес до його творчості в Болгарії і в Європі загалом дужче зростає. Крім ряду серйозних праць болгарських учених, що вийшли окремими виданнями, на ювілей Шевченка, відгукнулася передова демократична преса, було влаштовано багато наукових зборів, літературних вечорів, громадських демонстрацій. “Тарас Шевченко е най живота връзка между българската и украинска литература. У нас в България той е чнствован не по-малко от Украина” – стверджує згадуваний нами сучасний болгарський автор Ст. Каракостов [там само]. Болгари пишались і пишаються тим, що в їхніх демократичних колах, серед передової інтелігенції, студентства, робітничих і селянських мас Шевченка шанують “не менше, як на Україні”.

Поет С. Дрінов у журналі “Просвета” /№ 2-3/ в 1911 році вміщує переклади Шевченка “Ой, гляну я, подивлюся” та “Заповіт”. В 1912 році в журналі “Българска сбирка” /№ 8, 9, 10/, він друкує переклади “Думи мої, думи” і “Минають дні, минають ночі”. В 1914 році в журналі “Листопад” /№ 28/ цей же поет друкує переклад поезії Шевченка “Сестрі”, а в № 29 цього ж журналу – переклад поезії “В неволі, в самоті немає”.

З великою любов’ю до творчості Шевченка ставився відомий болгарський поет, письменник і публіцист 10–20 рр. ХХ століття Стіліан Чілінгіров. В 1911 році у журналі “Славянски глас” /№ 1-2/ він вміщує статтю “Шевченко по българськи”. В 1914 році перекладає “Заповіт” і друкує його в журналі “Свободно мнение” /№ 18/. Наступного року, в тому ж журналі /№ 28/ Чілінгіров друкує переклад поеми: “Іван Гус або Єретик”.

З’являються поезії Шевченка в перекладі С. Чілінгірова й пізніше. Так, в журналі “Украински-Български Преглед” /1920,

№ 11, 13/ містяться: “Якби ви знали, паничі” та “Мені однаково, чи буду”. В № 11 цього ж журналу, що видавався у Софії, надруковано власний вірш Чілінгірова “Тарас Шевченко”. Переклади Чілінгірова визначались майстерністю, поетичністю, близькістю до шевченкових оригіналів; точніше передаються розмір і ритм, чергування рим, стилістичні особливості першотворів. Вони були кращими перекладами поезій Шевченка на болгарську мову».

ПРИМІТКИ

¹ І. Г. Прижов – дослідник слов’янського фольклору, автор розвідки “Малороссия в истории ее литературы с XII до XVIII ст.” та статтів про творчість Шевченка. В художній літературі Прижов шукає насамперед відображення боротьби народу за соціальну і політичну свободу. Отже не дивно, що поема “Неофіти” привернула його увагу.

² Стефан Каракостов у статті “Тарас Шевченко и българската литература” пише: “Навіть при невеликому порівнянні поезій Шевченка й Каравелова, переконаєшся, яким сильним був вплив українського поета на болгарського. Адже багато мотивів творів Шевченка були близькі болгарській дійсності і, отже, – Л. Каравелову... Шевченко впливав на Каравелова своїм реалізмом і глибиною соціального змісту”. /ж. “Българо-Съветска дружба”, Софія, 1946 р., кн. 3, ст. 7, 8/.

³ Болгарський літературознавець Костянтин Велічков писав: “Всі вірші Каравелова написані в дусі й по формі віршів українського поета Т. Шевченка, але без його поетичності. Українські письменники – Шевченко в віршах, Марко Вовчок і Основ’яненко в прозі деспотично впливали на белетристичний таланти Каравелова, який ніколи не міг звільнитись від своїх українських зразків”. “Роль України в Болгарському відродженні”. – Ів. Шишманова, 1916 р.

⁴ Болгарський проф. Боян Пенев писав: “Інтимне відношення Славейкова до народу, боротьба якого стала змістом життя поета, навіть тоді, коли в душі його з’являлось зневір’я і сум, його мрія про світле майбутнє народу, все це разом найсильніше виявилось в його наслідуваннях і в перекладах творів Шевченка” /“Роль України в Болгарському відродженні”. – Ів. Шишманова, 1916 р./

⁵ Літературна спадщина поета кількісно невелика – двадцять чотири вірші і книжка статей. Але й цими творами, як пише болгарський літературознавець Боян Пенев – “він став для нас живою водою; хто п’є її, той знову молодіє”.

ЛІТЕРАТУРА

Білецький О. Зібрання праць : у 5 т. / О. Білецький. – К., 1965. – Т. 2.

Відділ рукописів Інституту літератури. – Ф. № 162, № 1051 а, «Білецький О. Место украинской литературы среди других литератур славянства, начерк статті Українська література серед інших слов’янських літератур», 1958 р.

Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литератур / Д. Дюришин. – М. : Прогресс, 1979. – 320 с.

Каракостов С. Тарас Шевченко и болгарската литература / С. Каракостов // Българо-Съветска дружба. – София, 1946. – Кн. 3. – С. 7, 8.

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України). – Ф. 30, оп. 1, № 13. «Білецький О. Про переклади творів Т. Шевченка на інші слов’янські мови (рукопис)», 1961 р., с. 2–35 (відсутній початок і закінчення).

На материале переводов наследия украинского поэта рассматривается международный аспект поэзии и прозы Кобзаря и освещение этой проблемы академиком А. Белецким. Шевченковедческие работы А. Белецкого занимают важное место в компаративистических исканиях учёного, создании методики исследования материала. Подобные исследования произведений Т. Шевченка открывают прямой путь к изучению более общих закономерностей развития славянских литератур.

Ключевые слова: перевод, рецепция, Шевченковедение, влияние, сравнительный метод.